

УДК [39:061.2(477.83-25)НТШ]:271-725
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2023.04.841>

ДУХОВЕНСТВО В ДІЯЛЬНОСТІ ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ НТШ

Оксана САПЕЛЯК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8111-6563>
кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка,
Інститут народознавства НАН України,
відділ етнології сучасності,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: oksana.sapelyak@gmail.com

З ініціативи Голови Відділу Наукового Товариства ім. Шевченка та керівника історико-філологічної секції Михайла Грушевського в 1895 р. почав видаватися «Етнографічний збірник». Водночас М. Грушевський висловив думку про створення в структурі НТШ Етнографічної комісії, яка б займалася розвитком етнологічної науки.

Етнографічна комісія виділялася порівняно з іншими комісіями Товариства значно більшою активністю. Вона мала дві серії видань: згадуваний «Етнографічний збірник» та «Матеріали до українсько-руської етнології», щорічно проводила етнографічні експедиції, диспонувала значним бюджетом (для оплачування оповідачів та збирачів матеріалів, на фотографії та закупувало експонатів для музею НТШ). Для проведення всієї величезної праці, яку проводила Етнографічна комісія, організатори її залучили широке коло інтелігенції та селян. В усіх ділянках праці комісії брали участь насамперед українські священники.

У представлений статті авторка поставила за мету: з'ясувати діапазон співпраці духовенства з Етнографічною комісією НТШ. Об'єктом цієї публікації є внесок священників у діяльність Етнографічної комісії, а предметом — праця в комісії конкретних служителів Української Греко-Католицької та Православної Церков. Методологічною основою є принципи історизму й аналізу. Методом історико-системного аналізу з'ясовано значення для української науки й культури діяльності українського клиру в Етнографічній комісії.

Ключові слова: Етнографічна комісія, збирацька праця, музейна справа, організаційна робота, публікації.

Oksana SAPELYAK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8111-6563>

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,
Active Member of the Shevchenko Scientific Society,
Institute of Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine,
Department of Modern Ethnology,
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: oksana.sapelyak@gmail.com

CLERGY IN THE ACTIVITIES OF THE ETHNOGRAPHIC COMMISSION OF NTSH

Formulation of the problem. On the initiative of the Chairman of the Branch of the Shevchenko Scientific Society and the head of the historical and philological section Mykhailo Hrushevsky 1895 “Ethnographic collection” began to be published. At the same time, M. Hrushevsky expressed an opinion about the creation of an Ethnographic Commission within the structure of the National Academy of Sciences, which would deal with the development of ethnological science. The chairman of the commission was Ivan Franko (doctor of philosophy, received the title in 1894 at the University of Vienna), whose role as an organizer of scientific research was undeniably great, highly appreciated in Ukraine and beyond. Volodymyr Hnatyuk, a young scientist, was elected secretary of the commission, with his name all its organizational activities are connected.

Compared to other commissions of the Society, the ethnographic commission was much more active. It had two series of publications (“Ethnographic Collection” and “Materials for Ukrainian-Russian Ethnology”), conducted ethnographic expeditions annually, and had a significant budget (for paying storytellers and collectors of materials, for photography, and purchasing exhibits for the Museum of the National Academy of Sciences). To carry out all the enormous work its organizers involved a wide range of intelligentsia and peasants. First of all, Ukrainian priests participated in all areas of the commission’s work.

In the article, the author set *the goal*: to find out the range of cooperation of the clergy with the Ethnographic Commission of the National Academy of Sciences.

The object of this publication is to outline the contribution of priests to the activities of the Ethnographic Commission, and the subject is the work of specific ministers of the Greek-Catholic and Orthodox Churches in the commission.

The methodological basis is the principle of historicism and analysis.

The significance for Ukrainian science and culture of the activities of the Ukrainian clergy in the Ethnographic Commission was clarified by the method of historical and systemic analysis.

Keywords: Ethnographic Commission, collection work, museum work, organizational work, publications.

Вступ. З ініціативи Голови Виділу Наукового Товариства ім. Шевченка та керівника історико-філологічної секції Михайла Грушевського в 1895 р. почав видаватися «Етнографічний збірник». Водночас М. Грушевський висловив думку про створення в структурі НТШ Етнографічної комісії, яка б займалася розвитком етнологічної науки. 11 травня на засіданні історико-філософської секції Голова запропонував обрати таку комісію в складі: Іван Франко, Володимир Шухевич, Володимир Гнатюк, Олександр Колесса, Осип Роздольський, Кость Левицький, Володимир Охримович, Данило Лепкий, о. Юрій Жаткович, Федір Вовк, Митрофан Дикарев, Агатангел Кримський, Борис Грінченко [1]. Цього ж 1898 р. на загальних зборах Товариства було затверджено склад комісії. Перед комісією постало завдання окрім редагування згаданого «Етнографічного збірника» гуртувати якнайширше коло наукових робітників, відданих народним інтересам, організувати наукову працю та виховувати молодих народознавців, здібних тримати українську науку «в курсі вселюдських інтересів» та «якнайповніше надати характер всеукраїнський» [2]. Головою комісії обрано Івана Франка (доктор філософії, звання отримав 1894 р. у Віденському університеті), роль якого як організатора наукових досліджень була незаперечно великою, високо поцінованою в Україні та поза її межами. На час створення Етнографічної комісії Іван Франко мав 32 наукові праці, серед яких ряд етнологічних. До кінця

Іл. 1. Отець Степан Качала

життя він — діяльний член НТШ, праця якого тісно пов'язана з цією комісією. Заступником став відомий вчений європейського рівня Федір Вовк, член Антропологічного, Історичного та Доісторичного Товариства в Парижі. Секретарем комісії обрали молодого вченого Володимира Гнатюка, з іменем якого пов'язана вся її організаційна діяльність. Як секретар Етнографічної комісії Володимир Гнатюк листувався майже з 800 установами і приватними особами, підготував 60 зошитів «Хроніки НТШ», понад 20 томів «Етнографічного збірника», десятки програм для збирання фольклорного і етнографічного матеріалів.

Однак цей історичний екскурс був би не точний, якби ми не відтворили подій, що передували цьому.

Отож: в 1873 р. у Львові було створене Товариство, навколо якого почали гуртуватися інтелектуальні сили всієї України. Ініціатори цього проєкту — Михайло Драгоманов, колишній кирило-мефодієвець, проф. Дмитро Пильчиков і письменник Олександр Кониський, які помислами звернулися до Галичини після царського указу 1876 р. (про заборону української мови). Організаційними питаннями займався Олександр Кониський. Насамперед він розпочав працю зі створення фонду, основну суму якого внесла полтавська поміщиця Єлизавета Милорадович, а також сам О. Кониський, Микола Жученко, Дмитро Пильчиков. Із галичан долучився отець Степан Качала (іл. 1).

Отже, клир взяв активну участь у самому створенні Товариства ім. Шевченка як української наукової інституції. Згодом серед членів Товариства і дійсних його членів був Митрополит Андрей Шептицький та чимало священників. Як соціальна група українське духовенство відіграло в той час у Галичині провідну роль. Від 1808 року Галицька митрополія практично очолила життя українців. Українська Церква готувала священників: у Барбареумі, на богословському факультеті Віденського університету, в училищі при віденському храмі св. Августина. Вже від 1783 р. у Львові була заснована греко-католицька семінарія, де гарантувався високий рівень освіти. Із числа духовенства вийшли відомі вчені, громадські діячі (скажімо, члени гуртка «Руська Трійця»). Саме єпископи УГКЦ порушили в краї питання освіти українською мовою. Сучасний дослідник української історії Перемишля, архівіст Архiepархіального архіву Перемишльсько-Варшавської архiepархії Української

Греко-Католицької Церкви Богдан Білий подає важливу інформацію стосовно активної діяльності духовенства в справі українського шкільництва, економічного, культурного й наукового розвитку українців краю. Вже владика Максиміліян Рилло розпочав складну працю ліквідації безграмотності вірних. Було ухвалено, щоб у кожній парафії працював учитель, який би навчав української (руської) мови не лише дітей із священничих родин, а й селянських. 1789 р. він видав указ про заснування парафіяльних шкіл, що дало початок відродження українського шкільництва [3]. Єпископ Михайло Левицький заснував «Товариство галицьких греко-католицьких священників для поширення письмами просвіти і культури серед вірних» (1816 р.). Доктор Євген Грицак справедливо зазначив, що в умовах втрати державности «Церква була головною, а радше одинокою ділянкою, що репрезентувала нашу національність назовні, працювала для нашого народу, думала про його добро й розвій та захищала в небезпеках» [4]. Тобто духовенство Галичини було не тільки високоосвіченою верствою, а й активним у культурно-громадському житті, національному житті краю. Тому одразу підтримало НТШ. Зокрема стало тією потужною інтелектуальною силою, яка дієво працювала в Етнографічній комісії. Це питання дотепер недостатньо опрацьоване, що визнає *актуальність* теми.

У статті авторка ставить перед собою *мету* з'ясувати внесок духовенства в діяльність розвитку етнологічної науки в рамках НТШ. *Об'єктом* дослідження є діяльність Етнографічної комісії, а *предметом* — науковий внесок духовенства в її працю. *Методологічною основою* розсліду є принцип історизму, аналізу та використання основних методів етнологічної науки: систематизації, комплексного аналізу, оцінювання.

До теми співробітників Етнографічної комісії на Гуцульщині вперше звернувся доцент кафедри народознавства Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника Петро Арсенич у студії про вчителя Луку Гарматія [5]. У фонді ж секретаря Етнографічної комісії Володимира Гнатюка понад 200 авторів, які надсилали йому свої матеріали. Власне, завдяки їм багато в чому ми завдячуємо про золотий фонд НТШ. В останні десятиліття появилися дослідження і про священників.

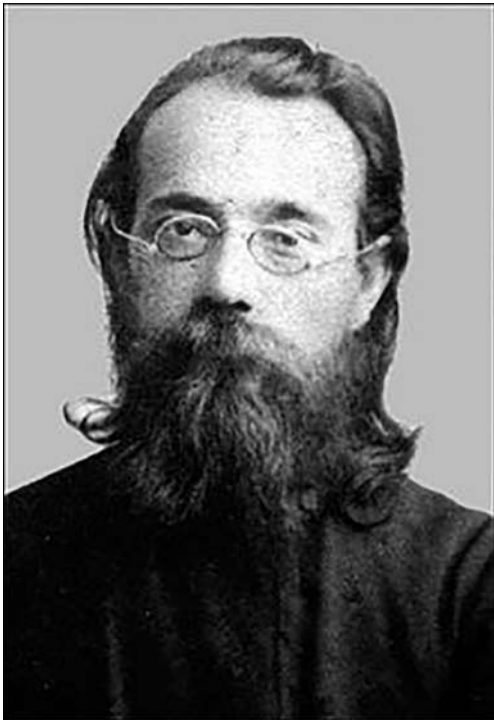
Однак комплексно обґрунтовувати, роз'яснювати замовчуване довгі роки питання участі духовенства

в науковому та культурному житті народу українців — одне з важливих завдань науковців. Це один із шляхів в напрямі єдності різних страт українців в утвердженні своєї ідентичності.

Основна частина. Одним із найважливіших і перших завдань Етнографічної комісії: збір та фіксація традиційної культури народу. Етнографічна комісія розпочала систематичне і цілеспрямоване збирання етнографічних матеріалів. Це питання постійно обговорювалося на її засіданнях, розроблялися плани, відповідно до яких приймалися ухвали щодо розміщення відозв у часописах про збір етнографічних матеріалів [6]. Звернення до сільської інтелігенції, насамперед священників та учителів, зумовлювалося потребою залучення до етнографічної праці української інтелігенції, якій легше було робити записи з огляду на психологічні особливості тодішнього села. У передмові до «Галицько-руських анекдотів» Володимир Гнатюк свідчить, як важко прийжджому вченому («панові» — у свідомості селян) здійснити фольклористичні й етнографічні записи через недовіру до кожного, одягненого по-панськи» [7, с. IV]. З одного із сіл Володимир Гнатюк мусив тікати, а у с. Мшанці працював лише завдяки місцевому священнику. Саме інтелігенції надсилалися програми [8], квестіонари, в яких подавалися конкретні питання, на які потрібно було дати відповіді. Питальники для записувачів розробляли Федір Вовк, Зенон Кузеля, Володимир Гнатюк, Митрофан Дикарев... Публікувалися у виданнях НТШ та надсилалися записувачам методичні поради, аби зібрані матеріали були придатними для наукового опрацювання. Окрім того, контакти Володимира Гнатюка з дописувачами були найдієвішими в напрямі збору польового матеріалу. В архівах Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. Максима Рильського та у львівському обласному архіві я знайшла листи Володимира Гнатюка до кореспондентів, а також листи до секретаря Комісії від дописувачів. У листі о. Леоніда Ленчевського, православного священника із с. Караб'євка на Волині, читаємо: «Для мене на кінець має велику вагу те, що моя праця була б санкціонована Вашим авторитетом, котрий од всеї душі шаную» [9]. Володимир Гнатюк часто спрямовував своїх співпрацівників стосовно тематики їхньої праці. Так, 17 листопада 1910 р. він просить о. Михайла Зубрицького «зладити якнайшвидший опис бойківського похорону.

Іл. 2. Отець Михайло Зубрицький

Іл. 3. Отець Марко Грушевський

Бойки не мають тепер пильної роботи, то можуть Вам оповідати. Добре було би, якби Ви сей опис надіслали у січні» [10, с. 301] (іл. 2).

Отець Михайло Зубрицький (1856—1919), греко-католицький священник із родини шляхти-

ча гербу Пом'ян, мати — шляхтянка гербу Сас. Зі слів Івана Франка, товариша гімназійних років отця у Дрогобичі, — він видатний український історик і етнограф, заслужений дослідник селянського життя, автор 360 праць. Завдяки доробку О. Зубрицького с. Мшанець (Старосамбірського району), в якому служив отець, з огляду історико-етнологічного — найдослідженіше село у всій Центрально-Східній Європі. Всі пізніші дослідники Бойківщини використовували його доробок. Про священника-етнолога в «Народознавчих зошитах» опубліковані розвідки Романа Кирчіва, Ганни Горинь, Ярослава Тараса, Ганни Сокіл, Петра Зібровського, Григорія Дем'яна.

Надзвичайно цінні записи передав Етнографічній комісії православний священник з Полтавщини о. Марко Грушевський (1865—1938). Далекий родич Михайла Грушевського відомий як педагог, богослов, громадський діяч та етнограф. Народився на Чигиринщині в родині дяка. Навчався в Київській духовній семінарії, познайомився із діячами київської Старої Громади Іваном Нечуєм-Левицьким, Володимиром Антоновичем, Олександром Кониським. Після завершення студій повернувся до рідного с. Худолівки. Згодом приїжджає до Києва, стає псаломником у Андріївській церкві. Тут познайомився з видатним диригентом Олександром Кошицем. Любов до музики, народного мелосу мотивували записувати пісні, відтак перекази, приказки, повір'я, обряди. У «Записках НТШ» (1909) опубліковане «Гетьманське гніздо. Урочища і перекази села Суботова, зібрані в рр. 1897—1899» о. Марка Грушевського. 1914 р. в київському «Етнографічному збірнику» появились його матеріали, присвячені народним звичаям та уявленням, пов'язаним з народним будівництвом («З життя селян на Чигиринщині»).

Головна праця о. Марка Грушевського (іл. 3) — «Дитина у звичаях та віруваннях українського народу» під редакцією Зенона Кузелі [11]. Це є перше наукове дослідження з етнографії дитини в українському народознавстві. Публікація стала поштовхом для систематичного вивчення цієї важливої ділянки народознавства.

Варто додати, що отець Грушевський був одним з ініціаторів створення Української Автокефальної Православної Церкви, став штатним священнослужителем Києво-Софіївського кафедрального собору. У 1922—1923 рр. він єпископ на Волині.

30-ті роки ХХ ст. відомі жорстокою ліквідацією УАПЦ, переслідуваннями її клиру. Отця Марка Грушевського, як усіх священників забороненої церкви, не приймали на жодну роботу. Влаштувався сторожем у лікарні, сторожем в артілі інвалідів, двірником. 8 серпня 1938 р. особлива «трійка» ЧК по Київській області засудила Марка Грушевського до розстрілу. Вирок виконали через місяць, 2 вересня. У матеріалах наукової конференції «Черкащина в контексті історії України» міститься стаття Кукса Н.В. «Постать Марка Грушевського у становленні дитячої етнографії та Української Автокефальної Церкви». Про цього подвижника, священника, етнографа написав кілька статей Микола Кучеренко, дослідник роду Грушевських.

В архівних матеріалах знаходимо записи о. Гродзінського з Волині, який надіслав збірку пісень, до кожної з яких подав пояснення етнографічного характеру, як висловився дописувач, аби зберегти для науки те, що «люди багато чого зреклись» [12]. На жаль, про особу отця не вдалося знайти відомостей. Очевидно, він із званої на Волині родини шляхтичів Гродзінських з с. Линів Локачівського району. Частина цієї родини зрусифікувалася, переїхала до Санкт-Петербурга, а частина — українські патріоти, захисники прав українців, у маєтку яких діяла українська школа для сільських дітей. З цієї родини відома громадська діячка, перша жінка сенаторка від Волині (1922 — кінець 1930-х рр.) до польського Сейму Другої Речі Посполитої Олена Левчанівська (дів. Гродзінська).

На Закарпатті тісно працював з Етнографічною комісією отець УГКЦ Юрій Калман Жаткович. Федір Вовк про нього захоплено відгукнувся: «Найбільш учений і найбільш компетентний в етнографічних справах священник-русин у цілій Угорщині». Професор Ужгородського університету Олег Мазурок виніс ці слова в назву своєї наукової праці, присвяченої 155-річчю від дня народження о. Юрія Жатковича [13] (іл. 4).

Завдяки проф. Роману Кирчіву знаємо, що греко-католицький священник о. Богдар Кирчів займався збиранням фольклорних та етнографічних матеріалів. На прохання Івана Франка о. Богдар збирав різні рукописні джерела, стародруки, листи галицьких діячів середини ХІХ ст., виявив у с. Добряни біля Стрия два рукописні «Ірмологіони», збірники мелодій і тек-

Іл. 4. Отець Юрій Жаткович

стів богослужбних пісень. Ці матеріали отець передав безпосередньо Іванові Франкові [14].

Не можна оминати такого аспекту праці духовенства в Етнографічній комісії як безпосередня допомога вченим НТШ під час експедицій. Етнографічна комісія не обмежувалася записами, які здійснювали ентузіасти-записувачі, а періодично організовувала наукові експедиції з метою фахово фіксувати невідомі чи малодосліджені явища народної культури. Ініціатором і, фактично, керівником таких експедицій був Федір Вовк. 1900 р. вперше було сплановано наукову акцію, до програми якої внесено питання про вивчення старих літературних джерел: Володимирові Шухевичу було доручено поїздку на Гуцульщину, Олександр Колесі — на Закарпаття, Осипу Роздольському поїздку на Львівщину, Михайло Павлик мав переглянути монастирські бібліотеки в Галичині. Таким чином Етнографічна комісія ставила завдання залучити до наукового обігу специфічно-автентичне джерело інформації, що надзвичайно важливо для поліхроматичного погляду на історико-етнографічні явища того чи іншого періоду. Вже в цій праці науковцям головним чином допомагало духовенство, про що вчені писали у своїх звітах [15]. Знахідки під час експедиції дають цікавий матеріал про побут, інтереси, заняття священничих родин, важливу інформацію для етнографічних студій. Це ті питання української культури, які до того були майже невідомі українській науці.

Особливо багато прислужився для вивчення Закарпаття Володимир Гнатюк, який протягом 1895—

Іл. 5. Село Довгополе, Вижницький район, Чернівецька обл.

1903 рр. подорожував цим краєм, де зібрав багатий фольклорний, діалектологічний та етнографічний матеріал. Шість томів цих знахідок опубліковано у виданнях НТШ. Володимир Гнатюк переконливо довів, що українці цього краю — складова українського народу. Цей висновок вченого актуальний донині. Рецензуючи статистичні дані про Закарпаття Володимир Гнатюк доводив фальшивість та упередження мадярської влади щодо українців. Великий науковий набуток вченого — це й, поза сумнівом, значна організаційна праця о. Юрія Жатковича.

Грунтовно підготовленою і принципово новою в українському народознавстві була експедиція Етнографічної комісії 1903—1906 рр. Планувалося досліджувати всі етнографічні регіони України, а експедиція в Галичину була початковим етапом роботи докладного етнологічного вивчення всіх етнографічних груп українців. Такий підхід відповідав тогочасним завданням світової соціально-культурної антропології. 1903 р. Федір Вовк виїхав до Перемишля, де разом з помічниками почав обмірювати і фотографувати військовослужбовців у госпіталі гуцулів та бойків. Однак ширшого обстеження (людей різного віку та статі) в сільських і міських умовах неможливо було б провести без допомоги власне духовенства. За допомогою о. Івана Попеля Федору Вовку вдалося у с. Довгополе обміряти і сфотографувати більше 50 гуцулів. У с. Кути цей отець допоміг обміряти ще 30 осіб.

Вже ці перші дослідження засвідчили, що «гуцули нічим, окрім хіба більшої чистоти, не відрізняються від загального українського типу і не мають жодних ознак східного чи азійського походження» [16]. Про генезу етнографічних груп українців до цього

велися суперечки відносно впливу на них східних чи азійських племен.

Отець Іван Попель походив із давнього шляхетського роду, відомого з VIII ст. гербу Сулима і Сас. Народився о. Іван у Галичі, навчався у Станіславові. Висвячений був у Римі. Служив у Заліщиках (Тернопільщина), а з 1890 р. на Гуцульщині в с. Довгополе (іл. 5). Відомий о. Попель як громадський діяч, засновник культурно-освітніх товариств в гуцульському краї. Відомий у боротьбі за загальне виборче право у виборах до сейму і парламенту. В етнографічній праці високоосвічений священник сприяв не лише Федору Вовкові, а й Іванові Франку, Володимиру Гнатюку, Володимиру Шухевичу, Богданові Лепкому, Осипу Маковею. Протягом липня-серпня 1898 р. Іван Франко перебував у домі о. І. Попеля. За той час вчений зібрав фольклорні матеріали, які згодом були опубліковані в «Етнографічному збірнику» (1899) [17]. Про родину священників Попелів, яких було близько сорока на початку ХХ ст. в Перемишльській греко-католицькій єпархії, опубліковано декілька праць [18].

1904 р. Етнографічна комісія підтримала ініціативу Федора Вовка про «справу етнографічної поїздки на Бойківщину» [19]. Експедиція розпочала свою працю у с. Мшанець, де вченим забезпечив роботу о. Михайло Зубрицький. Продовжили поїздки по Черемошу в гуцульських селах: Ясенів-Горішній, Криворівня і Жаб'є. Тут допомагали о. Іван Попель і о. Олександр Волянський. У цій експедиції здійснено численні етнографічні записи, велику кількість світлин — 600 — одягу й будівель, складено плани хат і обійсть, проведено антропометричні обміри родин у природному сімейному середовищі. 1905 р. було продовжено експедиції з метою вивчення гуцулів і бойків на території Закарпаття. Тут дослідження почали із Ясеня і Чорної Тиси. Обміряно і зібрано етнографічні матеріали також у селах Біла Тиса, Рахово, Білий Потік і м. Сигот. Допомагав у наукових розслідах о. Юрій Жаткович.

1906 р. наукова експедиція була організована на Лемківщину (іл. 6). Подорож розпочалася із Нового Санчу з метою «переїхати цілу Лемківщину ... аж до долини Сяну згідно лінії: Устріки—Лютувисько—Беньова» [20], тобто до Бойківщини. Відтак відвідали села: Злоцька, Новавесь, Ганьчова, Гладушів, Маластів, Крамна, Граб, Поляна, Довжниця, Лупків.

Проведено близько 150 антропологічних обмірів, сфотографовано родини лемків, одяг, будівлі, старі церкви (близько 400). Тут з етнографічною експедицією працював о. Максиміліан Дуркот, греко-католицький парох в м. Тилява Дуклянського деканату, який мав великий авторитет і широкий вплив на всю єпархію, як член єпархіальної Маєткової Ради, Просинодальний суддя і тит. совітник Перемишльської єпископської консисторії. Активно допомагали вченим о. Петро Дуркот (рідний брат о. Максиміана) та о. Іоанн Титар, обидва священники із Горлицького деканату.

На підставі зібраних під час експедицій матеріалів Федір Вовк написав одне з визначних в українській етнології досліджень, актуальне донині — «Антропометричні досліди українського населення Галичини, Буковини, Угорщини», в якій зроблено однозначний висновок про окремих антропологічний тип, який відчутно відрізняється від сусідніх народів: поляків, і особливо росіян, зате має схожість із південно-західними народами [21]. У розвідці Івана Раковського «Доісторичні мотиви в українському народному мистецтві» на основі зібраних матеріалів під час експедицій (орнаментів дерев'яної різьби, вишивки і герданів зроблено важливий висновок: «Можемо уважати нашу Україну осередком сучасного геометричного орнаменту в народному мистецтві, і то орнаменту особливого європейського характеру» [22].

До експедицій велася ретельна підготовка. Окрім проекту необхідно було представити комісії докладний план, який комісія рекомендувала секції для затвердження [23]. У план підготовки обов'язково входила організація записів на місцях із уточненням, до кого звернутися за допомогою. Федір Вовк підкреслював, що успіх експедиції багато завдячував місцевій інтелігенції, людям, «котрі не пожалували ні свого часу, ні чималої іноді праці, щоб полегшити роботу експедиції» [24]. Найчастіше це священники, іноді — вчителі.

Варто сказати і про таку ділянку праці Етнографічної комісії як участь духовенства у формуванні музейної збірки НТШ. Етнографічна збірка поповнювалася головним чином предметами, подарованими ентузіастами. 1909 р. священник о. Вержбицький подарував вишивки, гапти, плахти, килими із Київщини і Полтавщини. Подарунки надходили з усієї України. 1909 р. о. Михайло Зубрицький писав Володимирі Гнатюку: «Завтра відвозить наш майстер замовлений

Іл. 6. Лемки. Мал. Вацлава Боратинського. 1930-ті р.

модель мшанецького обійстя, ношу чоловіка і жінки». Ця робота виконувалася під наглядом отця Зубрицького близько трьох років. Паралельно із організацією пожертв для музею, Етнографічна комісія виділяла кошти на закупівлю етнографічних предметів з метою створення цілісної колекції. Поповнювалася збірка музею під час експедиційної роботи завдяки ентузіазму духовної і світської інтелігенції.

Постійна співпраця духовенства з Етнографічною комісією залучила окремих людей до наукових народознавчих досліджень. Наукові розвідки о. Михайла Зубрицького — доробок, яким послуговуються вчені етнологи минулого і нинішнього століття. Його праці рекомендували до друку у виданнях НТШ Михайло Грушевський, Федір Вовк, Володимир Гнатюк. Відтак чи не в кожному номері «Матеріалів до українсько-руської етнології» та «Етнографічного збірника» є наукові праці отця Михайла Зубрицького, які стосуються різних аспектів української народної культури: тваринництва, рільництва, бізнесу, будівництва, одягу і взуття, вірувань і звичаїв... Отець Юрій Жаткович успішно досліджував побут українців Закарпаття, залишив цікавий і цінний етнологічний доробок. «Замітки етнографічні з Угорської Русі» о. Жатковича містять відомості про обробіток землі, садівництво, годівлю худоби, одяг, їжу, народний календар,

родинні обряди (особливо широко представлений весільний обряд), спосіб лікування хворіб [25]. Особливо актуальні ці праці з огляду на нинішнє становище українців в Угорщині, оскільки йдеться про жорстоку асиміляційну політику пештського уряду. Вже тоді, як писав Володимир Гнатюк про українців Закарпаття, було невідомим число автохтонного українського населення, географічні назви влада усунула, замінивши мадярськими. У Врад-Оласі, наприклад, налічувалося 900 греко-католиків, але за урядовою статистикою тут не було жодного українця. У греко-католицькій парохії Ейр-Шелінд — 768 вірних, а в урядових записах — один русин [26].

Наостанок мусимо зацитувати золоті слова генія українського народу Івана Франка: «... Знати своє оточення, знати минуле і сучасне свого народу і відчувати себе живим і свідомим членом живого і свідомого і об'єднаного організму» [27, с. 116] — необхідна умова раціональної освіти.

Висновки. Золотий фонд етнологічної культури — спадщина Наукового Товариства ім. Шевченка, головно завдяки невтомній діяльності вчених Товариства і активності широких кіл української інтелігенції, насамперед учителів та духовенства. Десятки священників греко-католицького і православного обрядів долучилися до всіх напрямів праці Етнографічної комісії: записи фольклору та етнографічних явищ культури як кореспонденти на заклики етнологів НТШ, фотографування та зарисовки їх; організації у нелегкій експедиційній роботі вчених; у формуванні музею НТШ; дослідженні та написанні наукових студій, які публікувалися у виданнях: «Матеріали до українсько-руської етнології», «Літературно-науковий вісник», «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка», «Етнографічний збірник». Тобто йдеться, як твердив професор Роман Кирчів, про нову формацію «українських священників — громадських діячів, які поєднували службу Богові з патріотичною службою своєму народові» [14]. До цих слів Романа Кирчіва додаю, що, власне, служба своєму народові є аргіогі водночас службою Богові.

Цілком очевидним є те, що без співпраці Етнографічної комісії з духовенством ми б не мали нині настільки великого і вагомого спадку, який нам залишила Етнографічна комісія. Організація вченими спільної праці з інтелігенцією (духовенством, учи-

телями, службовцями) спричинилася не тільки до виконання наукового, а й культурно-просвітнього завдання серед населення насамперед щодо національного самоствердження, національної свідомості, утвердження гідності й відповідальності за свою культуру, того народу, який на сотні років утратив свою державність.

Вивчення історії України, її культури — це питання, яке є вкрай актуальне дотепер.

1. *Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДА).* Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 20.
2. Грушевський М. Записки до загального збору 1898 р. *Записки НТШ.* Т. 21. Кн. 1. 1898. С. 10—17.
3. Білий Б. Греко-католицькі владика, священники, мряни Перемиської єпархії у справі збереження віри, обрядів, традиції, освіти, культури та національної тотожності. *Світогляд.* 2017. № 3 (65). С. 64—75.
4. Грицак Є. *Перемисьль тому сто літ.* Перемисьль: накладом Товариства прихильників мистецтва, 1936. 32 с.
5. Арсенич П. Учитель і етнограф Лука Гарматій. *Гуцульська школа.* № 1. 1995. С. 70—73.
6. *Хроніка НТШ.* Ч. 2. 1902. С. 19; Ч. 29. 1906.
7. Гнатюк В. Переднє слово. Галицько-руські анекдоти. Зібрав Володимир Гнатюк. *Етнографічний збірник.* Т. 6. Львів, 1899. XII с.
8. Вовк Ф. Програма для збирання відомостей про українсько-руський край і народ уложена членами Наукового Товариства ім. Шевченка. *Етнографічний збірник.* Т. 1. Львів, 1895. С. 1—16.
9. *Архів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського (ІМФЕ).* Ф. 28. Оп. 1. Спр. 12.
10. Дем'ян Г. Листи Володимира Гнатюка до Михайла Зубрицького. *Записки НТШ.* Т. 223. Львів, 1992. С. 293—308.
11. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. *Матеріали до українсько-руської етнології.* Т. 1—2. Львів, 1906—1907.
12. *ІМФЕ.* Ф. 29. Оп. 3. Спр. 280.
13. Мазурок О. «Найбільш учений і найбільш компетентний в етнографічних справах русин у цілій Угорщині» (до 155-річчя від дня народження Юрія Жатковича). Ужгород, 2010. 184 с.
14. Кирчів Р. *Родина Кирчів.* Ужгород, 2010. 270 с.
15. Справоздане з етнографічної експедиції. *Хроніка НТШ.* Ч. 4. Львів, 1900. С. 18—19.
16. Справоздане з антропологічних екскурсій д. Федора Вовка. *Хроніка НТШ.* Ч. 16. 1903. С. 13—14.
17. Франко І. Опришок Мирон Штола. *Етнографічний збірник.* Т. 5. 1898. С. 32—40; Франко І. Гуцульські примівки. *Етнографічний збірник.* Т. 5. 1898. С. 41—72.

18. Кукула С. Іван Франко у Довгополі Галицьким в отця Івана Попеля. URL: lib.if.ua/franko/1312193571; Прийма О. Священство з шляхетського роду Попелів гербу Сулима і гербу Сас в Галичині у XIX—XX ст. URL: risu.ua/svyashchenstwo-z-shlyahetnoho-rodu-popeliv.
19. ЦДДА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 42. Арк. 57.
20. ЦДДА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 2.
21. Вовк Ф. Антропометричні дослідження українського населення Галичини, Буковини й Угорщини. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Т. 10. Львів, 1908. С. 1—67.
22. Раковський І. Доісторичні мотиви в українському народному мистецтві. *Матеріали до етнології та антропології*. Т. 21—22. 1929. С. 163—186.
23. ЦДДА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 746. Арк. 2—3.
24. Засідання секцій і комісій. *Хроніка НТШ*. Ч. 19. 1904. С. 18.
25. Жаткович Ю. Замітки етнографічні з Угорської Русі. *Етнографічний збірник*. Т. 2. 1896. С. 1—38.
26. Гнатюк В. Передне слово. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. *Етнографічний збірник*. Т. 4. 1898. С. VIII.
27. Франко І. Галицьке краєзнавство. *Збір. творів: у 50-ти том*. Т. 16. Кн. 2. Київ, 1986. С. 116—150.
- Demiyani, H. (1992). Letters of Volodymyr Hnatyuk to Mykhailo Zubrytskyi. *Notes of the National Academy of Sciences* (Vol. 223, p. 301). Lviv [in Ukrainian].
- Hrushevski, M. (1906—1907). A child in the customs and beliefs of the Ukrainian people. *Materials for Ukrainian-Russian ethnology* (Vol. 1—2). Lviv [in Ukrainian].
- IMF. F. 29. Op. 3. Issue 280 [in Ukrainian].
- Mazurok, O. (2010). "The most learned and the most competent in the ethnographic affairs of Ruthenians in the whole of Hungary" (to the 155th anniversary of the birth of Yury Zhatkovich). Uzhhorod [in Ukrainian].
- Kyrcziv, R. (2010). Kyrcziv family. Uzhhorod [in Ukrainian].
- (1900). Report on the ethnographic expedition. *Chronicle of NTSH* (Part 4, pp. 18—19). Lviv [in Ukrainian].
- (1903). Report on anthropological excursions by Dr. Fedir Vovk. *Chronicle of the National Academy of Sciences* (Part 16, pp. 13—14) [in Ukrainian].
- Franko, I. (1898). Opryshok Myron Shtola. *Ethnographic collection* (Vol. 5, pp. 32—40; Franko, I. (1898). Hutsul proverbs. *Ethnographic collection* (Vol. 5, pp. 41—72) [in Ukrainian].
- Kukula, S. Ivan Franko in Dovgopol Halytskyi at father Ivan Popel. Retrieved from: lib.if.ua/franko/1312193571;
- Pryima, O. Clergy from the noble family of the Ashes of the coat of arms of Sulima and the coat of arms of Sas in Galicia in the 19th-20th centuries. Retrieved from: risu.ua/svyashchenstwo-z-shlyahetnoho-rodu-popeliv. [in Ukrainian].
- Central Institute of Ukraine in Lviv. F. 309. Op. 1. Issue 42. Ark. 57 [in Ukrainian].
- Central Institute of Ukraine in Lviv. F. 309. Op. 1. Issue 82. Sheet. 2 [in Ukrainian].
- Vovk, F. (1908). Anthropometric studies of the Ukrainian population of Galicia, Bukovyna and Hungary. *Materials for Ukrainian-Russian ethnology* (Vol. 10, pp. 1—67). Lviv [in Ukrainian].
- Rakovsii, I. (1929). Prehistoric motifs in Ukrainian folk art. *Materials for ethnology and anthropology* (Vol. 21—22, pp. 163—186 [in Ukrainian].
- Central Institute of Ukraine in Lviv. F. 309. Op. 1. Issue 746. Ark. 2—3 [in Ukrainian].
- (1904). Meetings of sections and commissions. *Chronicle of NTSH* (Part 19, p. 18) [in Ukrainian].
- Zhatkovich, Yu. (1896). Ethnographic notes from Hungarian Rus'. *Ethnographic collection* (Vol. 2, pp. 1—38) [in Ukrainian].
- Hnatiuk, V. (1898). Foreword Ethnographic materials from Hungarian Rus. *Ethnographic collection* (Vol. 4, p. VIII) [in Ukrainian].
- Franko, I. (1896). Galician local history. *Collected works: in the 50th volume*. (Vol. 46, book 2, pp. 116—150). Kyiv [in Ukrainian].

REFERENCES

Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv (TsDIA). F. 309. Op. 1. Issue 2. Sheet. 20 [in Ukrainian].

Hrushevsky, M. (1898). Notes to the general assembly of 1898 *Notes of the National Academy of Sciences* (Vol. 21, book 1, pp. 10—17) [in Ukrainian].

Bilyi, B. (2017). Greek-Catholic bishops, priests, laymen of the Przemyśl Diocese in the matter of preserving faith, rites, tradition, education, culture and national identity. *Worldview*, 3 (65), 64—75 [in Ukrainian].

Hrycak, J. (1936). *Industry a hundred years ago*. Przemyśl: published by the Society of Art Supporters [in Ukrainian].

Arsenycz, P. (1995). Teacher and ethnographer Luka Harnatii. *Hutsul school*, 1, 70-73 [in Ukrainian].

(1902, 1906). *Chronicle of NTSH* (Part 2, p. 19; part 29) [in Ukrainian].

Hnatiuk, V. (Ed.). (1899). Foreword Galician-Russian anecdotes. *Ethnographic collection* (Vol. 6). Lviv [in Ukrainian].

Vovk, F. (1895). The program for collecting information about the Ukrainian-Russian region and the people was put together by members of the Shevchenko Scientific Society. *Ethnographic collection* (Vol. 1, pp. 1—16). Lviv [in Ukrainian].

Archive of the Institute of Art History, Folklore and Ethnography named after M.T. Rytskyi (IMFE). F. 28. Op. 1. Issue 12 [in Ukrainian].